

FOTO: GABRIEL KUCHTA, DENÍK N

Rozhovor s Radkou Denemarkovou otevírá speciál live! ke Světu knihy, kde bude spisovatelka i s posledním románem Čokoládová krev přítomna. Co podle ní brání českým literátům vyjít z komfortní provinční zóny? A jak žít a psát podle svého přesvědčení, narodit se v ženském těle, a přitom se necítit jako Božena Němcová? A proč si Radka Denemarková myslí, že rozčiluje stárnoucí muže?

Moje knihy? Zaseklá rybí kost v krku, ne moučník po večeři

Tereza Willoughby
redaktorka České televize

Radka Denemarková má za sebou plodný půlrok. Na konci roku 2023 vydala nový román Čokoládová krev, v dubnu byla uvedena do Německé akademie pro jazyk a literaturu. Přesto si na domácí scéně její poslední dílo vysloužilo rozporuplné recenze. „Existuje jediný kritik, a tím je čas. Moje knihy obstály,” říká. Na Světě knihy svou poslední knihu Čokoládová krev představí v neděli.

Čtete kritiky svých knih? Zabýváte se třeba tím, jestli je vaše kniha v českém prostředí nominovaná na literární ceny?

Existuje jediný kritik – a tím je čas. Moje knihy obstály, naopak jsou s odstupem ještě aktuálnější a ve světě neustále překládané a oceňované. První knihu jsem vydala před čtvrtstoletím, na volné noze jsem dvacet let. Doma opravdu nebývá nikdo prorokem. Všem mladým, u kterých vidím talent, radím, aby okamžitě odešli, než je místní průměrnost uvláčí.

V českém prostředí panuje krize kritiky, je to něco jako okresní přebor. Těšila jsem

se po roce 1989 na mladou generaci, hlavně na ženy s rozhledem, ale patriarchální stárnoucí žáby na prameni je mezi sebe nepustily. Nemám jim to za zlé, protože nedokážou překročit své limity a svět je jim lhostejný.

V podvědomí jim dříme odpor proti nárokům žen na stejná práva. Předsudky maskují narážkami na přirozený stav věcí. Což se dá shrnout větou, že ženy by měly znát své místo v řádu společenských vztahů, kde přednost mají muži. Potíže s kritikou spočívají v něčem jiném, než si obvykle myslíme. Třeba je to prosté: Chybí veškerý cit pro hodnoty.

Nemá cenu číst někoho, koho si nevážím. Odpojila jsem se v momentě, kdy povýšené zesměšňovali román Peníze od Hitlera. Pak přišly překlady a první skutečné a důkladné recenze. Třeba ve Frankfurter Allgemeine Zeitung, tu napsal Peter Demetz. O knize mluvil i v Berlíně při předávání ceny v roce 2012, stejně tak Ruth Klüger na Kalifornské univerzitě.

A už tehdy o mě oba měli velký strach a radili mi, ať z Česka odejdu. Ve světě je síce těžké obstát, ale knihy si v drsné konkurenci

svoje místo obhájily, protože se hodnotí texty, nikoliv já. Když to hodně zjednoduším, tady neuvěřitelným způsobem rozčilují muže nad padesát. Obecně nesnášejí chytré ženy, které píšou. Když se řekne Denemarková, je to pro ně jako červený hadr.

Říkáte, že příběhy dnešních životů píše devatenácté století. I toho vašeho?

Nevybrala jsem si prostor, kde jsem se narodila a kde žiju. Narodila jsem se v Česku, respektive Československu. Středoevropský prostor jsem propátrávala právě prvními romány, trilogií A já pořád kdo to tluče, Peníze od Hitlera, Kobold. Zmizely hranice, ale existují hranice v hlavách, nacionalismus, národní mentalita. V devatenáctém století bylo otázkou rozhodnutí, jestli někdo mluví česky, nebo německy. Češství bylo věcí volby.

Co je tedy češství? Román na tyto otázky nemusí explicitně odpovědět. Stačí, když ukáže paralelně, co se dělo v našem prostoru a ve světě, protože všechno souvisí se vším a problémy někde pramení. Tedy problémy naší doby jako brutální kapitalismus, nacionalismus, antisemitismus,

konzum, redukování života na peníze. Naše budoucnost se psala na jiném kontinentě, kdy země začala ronit čokoládovou krev: ropu.

V románu jsem zvolila tři symbolické postavy, s konkrétním jménem je snazší otevřít zásadní témata. V umění ukazují individuální osudy na univerzální příběhy. Už jsem si to vyzkoušela na divadelní hře Spací vady s Virginíí Woolf, Sylvií Plath a Ivanou Trump. Potřebovala jsem habsburskou monarchii, Francii a USA, proto Božena Němcová, George Sand a John D. Rockefeller. Ten se stal vzorem nebezpečného chování oligarchů, kteří dnes vládou.

Tři postavy, které na první pohled nemohou být odlišnější, mají mnoho společného. Díky jejich příběhům otevírám i témata ženských práv, moci, peněz, chudoby, lidské a tvůrčí svobody. A také význam literatury. V devatenáctém století se nevyhne ani tématu postavení žen. Co znamená být člověkem druhé kategorie, respektive co znamená, když se talent narodí v těle s vaginou.

Váš román nemá děj, zápletku, nezne-

užila jste v podstatě ty postavy jen pro vyjádření svých názorů? Všechna tato témata přece sama žijete.

To přece není v literatuře nic nového; stačí si přečíst třeba Peklo, první část Dantovy Božské komedie. Jako čtenářka jsem vyrostla na románech světové literatury. Úkol literatury je jednoduchý, nebát se a nelhat. Odkrývat lži, posílit pravdu, dát hlas obětem, které hlas nemají. Nejde o moje názory, ale o otevření problémů naší doby v kontextu.

Jako když píšete, že by naše hlavní město mohla být Vídeň, kdybychom nezačali blbnout s národním obrozením?

Provokativně a v nadsázce měním perspektivy, já ani čtenář nemusíme souhlasit, přemýšlím v širším kontextu. Kolem devatenáctého století vedou do Osvětimi. Moderní industrializace, byrokratizace a konzumní masová společnost umožnila zorganizovat i něco tak zruďného jako holokaust. A je skandální, že k holokaustu došlo v civilizované, průmyslově rozvinuté Evropě, stojící na křesťanských základech a frázích o lásce k bližnímu. Je skandální, že tu k něčemu takovému došlo. Že jsme něco takového dopustili. My všichni. Nacionalismus, kterým nás zaplevelilo devatenácté století, vede k válkám.

Na jednu stranu se lidé radují z globalizované společnosti, ale světa se bojí. A jakmile nastane problém, uzavírají se do státních hranic a do přesvědčení o své nadřazenosti. Populisté vytáhnou českou krev, maďarskou krev, slovenskou krev a tak dále.

Cítit se Čechem a mluvit německy bylo přitom na začátku devatenáctého století možné. Tehdy byl směrodatný vztah k zemi, jazyk byl druhořadý. I šlechta měla odlišnou tradici, často hrdě říkali „ich bin ein Tscheche“. Pak už byli Čechy pouze tehdy, když stejnou větu vyslovili jen česky.

Jak se liší život dnešní spisovatelky od životů George Sand nebo Boženy Němcové?

George Sand měla v zádech movitou rodinu, ale i tak si musela psaní vybojovat, i když neplnila vlastenecké úkoly. I dnes si žena musí svůj svobodný prostor nekompromisně vybojovat. Pro mě je zásadní svoboda a nezávislost. Nemusím se trápit definicemi. Jezdím mimo Evropu, třeba do Asie, Latinské Ameriky. Z této perspektivy je Evropa malá a uvádějí mě jako evropskou autorku

Na češství se nikdo neptá?

Ne. Mně chvíli trvalo, než mi došlo, že se nemusím definovat jako česká autorka, ale jenom jako autorka. Lidi u nás mate, když říkám, že mým domovem je celý svět. V jednadvacátém století si mohu dovolit nezávislost, o které Sandové a Němcové minulých století snily.

Jde o Boženě Němcové psát nově? Je to jedna z věcí, kterou vám kritika ve vztahu k Čokoládové krvi vytýká.

Všechny postavy jsou podstatné, román je promyšlený celek. Je to projev elementární hlouposti a nevzdělanosti, když ho někdo vykostí na jednu postavu. Nejde o Němcovou, jde o otázky, které nám klade. Je zrcadlem provinčního myšlení.

Muži, kteří ji zničili, nezmizeli. Pobíhají po ulicích – a rozhlédněte se po světě, co nám jejich chování třeba v politice přináší. Každá generace by se měla popasovat s Němcovou i generacemi mužských kritiků, kteří ji zneužili. Chtěla jsem ji vrátit světu, poukázat na její celistvý talent a intelektuální kvality.

Tady si ji pomůčili vlastenci, kteří ji nechali umřít hladu, pak ji zneužívaly různé ideologie, hlavně komunistická, dneska

z ní mladá generace dělá děvku. Je evidentní, že Němcová stále překází. Vadí mimořádně chytré, silné, nezávislé ženy, které tento prostor přerostou.

Proč se podle vás tedy Češi neumí popasovat ani s Radkou Denemarkovou, ani s Boženou Němcovou?

Maloměstákům se asi uleví, když si najdou cíl. Němcová naše je – a zároveň není. Průměrní neodpouští, když je někdo přeroste, bere literaturu vážně a je autentický. Němcová byla svobodnomyslná, nezávislá, moderní, nepřemýšlela v kontextu národů, ale lidství. Nechtěla psát o českém člověku, chtěla psát o člověku.

Vlastencům vstávaly vlasy hrůzou na hlavě, když tvrdila, že láska k národu je klam, když není láska k bratru. Dneska se přetrásá její bohatý sexuální život, v době školní docházky nám předestírali nudný národní symbol.

Naše paní Božena, za kterou se podnikají školní výlety do Ratibořic. Komunistickému režimu se hodila i nehodila, stejně jako předtím vlastencům: jako mladou ji každý chtěl za milenkou, jakmile zestárla, nechali ji umřít hladu.

Uvlácelo ji provinční myšlení průměrných. A to je všelidské téma. Já svobodu a nezávislost myslím vážně a nemíním dělat kompromisy. Co píšu, to žiju a počítám s důsledky. Jako když jsem literárně v Hodinách z olova přetavila dva roky zážitků v Číně a přišel doživotní zákaz.

Nehraju ani jemné patriarchální hry, které mají ve východní Evropě pod kůží muži i ženy. Srdce mě bolí, když vidím i dnes nadané ženy poslušně špitat: „Ale to je tak zajímavé, co říkáte, pane docente.“ Přitom pan docent mele nesmysly, nezná jazyky, nevidí věci v kontextu a ani ho ne napadne, že ony ženy jsou daleko chytřejší a vzdělanější než on. Slovo respekt je pro mě zásadní.

Pořád se v podstatě vracíme k tomu, jak se žije v kůži ženy... Mělo by to být vůbec v jednadvacátém století ještě téma?

Nemělo! Dcera studuje v Norsku, kde už naštěstí věci, které ve východní Evropě teprve pojmenováváme, řešit nemusí. Je to i generační záležitost. Stárnoucí muži absolutně nechápou, že je někde nějaký problém, jsou konzervativní, zapšklí a zároveň povýšení.

V roce 2014 se vysmívali románu Příspěvek k dějinám radosti, který je o sexualizovaném násilí – pro ně to bylo jen znásilnění. Citlivější exempláře se někdy zarazí a zeptají se, jak se žije v ženské kůži. Většinu to ale nezajímá, i mě potřebují narvat do čitelné škatulky, protože je irituje, že mě do žádné napasovat nemohou.

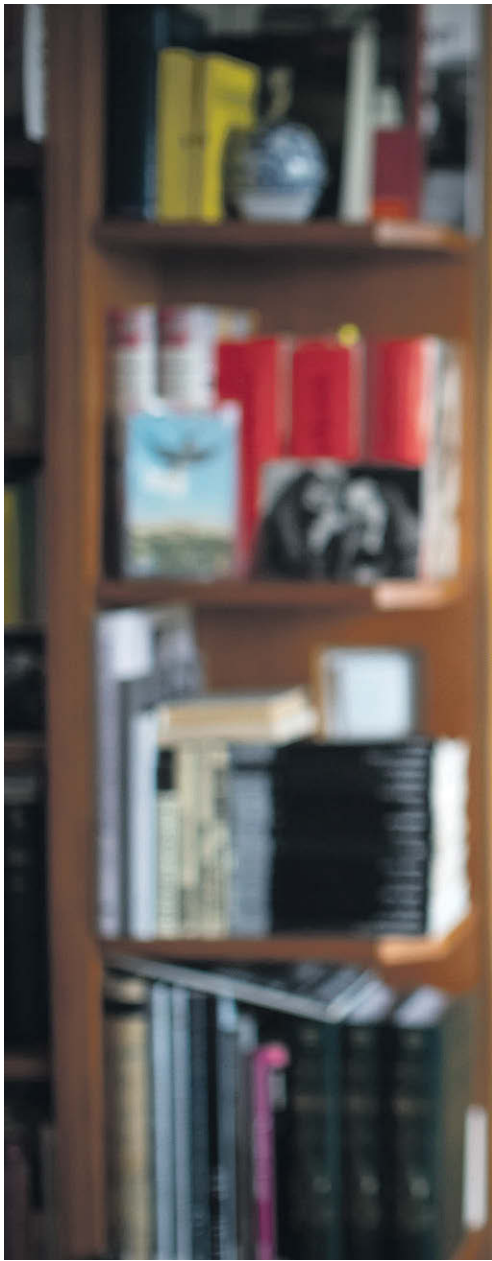
Samozřejmě v románu jsou i další témata promyšlená přes jednotlivé postavy: život matky samoživitelky, co znamená mít talent a brát literaturu vážně, když kánon opanovali muži. Čas je to nejcennější, co máme, a hodlám ho věnovat jen chytrým a citlivým lidem a věcem, které mají smysl.

Když píšete, riskujete. Němcová dráždila i proto, že jim nastavila zrcadlo: neměli odvahu, aby žili jako ona. Žvanili o regionálním písemnictví, ona žila skutečnou literaturu. A byl zážrak, že dokázala za tak ďábelských podmínek vůbec něco napsat. Letos je výročí Franze Kafky; každý chápe jeho dílo jako celek. Prózy, deníky, dopisy jsou rovnocenné.

A Božena Němcová bude vždycky hlavně Babička?

U Němcové se na rozdíl od Kafky vždycy vybere jenom, co se hodí těm, kdo tančí dobové tance. Dopisy se v podstatě ignorují, přitom veškerá její korespondence,

„Pokrok vytvořil podmínky pro lepší život, ale také umožnil holokaust,“ říká Radka Denemarková. Navazuje tak na témata své zatím poslední knihy Čokoládová krev, v níž mimo jiné konfrontuje osudy Boženy Němcové, George Sand a Johna D. Rockefellera. Rockefeller byl průkopníkem ropné horečky; právě ropa je onou titulní „čokoládovou krví“, kterou země v devatenáctém století začala ronit a s jejímž rozmachem přišel pokrok (ale na některých frontách i úpadek, především co se ženské emancipace týče). Paradox (ženského) úpadku kvůli pokroku spisovatelka neřeší poprvé. Jak sama říká, píše to, co žije.

nejen ta vydaná (Lamentace, pozn. red.), je moderní světová literatura. A její manžel měl štěstí, že ji přežil. Pečlivě si ohlídal svou roli v jejím příběhu. Obešel si všechny, kdo psali její první monografie, a legenda ožila.

Nikdy jsem nezažila u žádného mužského autora, že by literární vědci s takovou posedlostí řešili, jestli si pral ponožky, uklízel, škrábal brambory. Jestli byl šmudla, jak vychovával děti nebo jestli platil alimony. Je jedno, jestli opustil manželku, kolik měl milenek, důležité je dílo.

Chlad útoků odněkud pramení. Společnost ohrožuje spisovatelka, která je autentická, cílevědomá, chytrá a zároveň se netváří, že není žena – je také citlivá a vášnivá. Do spisovatelky se strefovat nemohou, strefují se do ženy. A to je nadčasové.

Není problém spíš v tom, že takzvaně silné ženy se zdráhají volat o pomoc, i když se svíjejí zoufalstvím?

Silné ženy jsou hrdé. Máme v kostech staletou zkušenost, že se stydí obět, nikoliv viníků. A oběť má mít navíc tradiční podobu cudné, nevinné kořisti. Nemá provokovat. Ženské tělo je fyzicky slabší, přestože má větší výdrž.

Jakmile se frustrovaným mužům s komplexem méněcennosti v ničem ne daří, pořád jim ještě zbývá poslední teritorium, kde nasávají pocit moci a nadřazenosti: pomučí si slabší tělo, nejen fyzicky, ale nenápadným ponižováním, zesměšňo-

váním. Na druhou stranu, komu by se nelíbilo být šovinista. Manželka mu vychová děti, milenkou ho občerství, asistentky mu zorganizují život, to je přece ideální svět. I dnes, když se populisté dostanou k moci, vypudí ženy z veřejného prostoru. Ženská těla kontrolují, zakážou potraty a podobně.

A jsme u nacionalismu; národní státy bagatelizují násilí na dětech a ženách a nastane represe i proti homosexuálům. Vrací se staré zákony proti snadným obětem. Ženské tělo je tak politikum v Polsku, na Slovensku, v Rusku, nemluvě o Afghánistánu a ve všech totalitách.

Když to převedeme na český literární rybník, řeší se tu pořád ještě spojení ženské psaní?

To je pro mě záhada. Termín ženská literatura je fašizující myšlení spodiny. Ať mi nejdřív definují, co je mužská literatura. Existuje jenom literatura.

Před lety v Německu vznikla studie o tom, jak zásadně rozdílným jazykem literární kritika psala o autorech a autorkách. O autorech s respektem, i když se jim kniha nepovedla. O autorkách s despektem.

Myslím, že kdyby mi bylo šedesát a byla bych muž, tak ke mně také přistupují jinak. I kdybych psala to samé. Před lety mě zaráželo, jak vůbec nehodnotí text, ale jako by si vyřizovali osobní účty se mnou. Jazyk je prozrazuje. Takové nehoráznosti se mi skutečně dějí jen v českém prostoru a беру to s nadhledem jako místní folklor.

FOTO: GABRIEL KUČHTA, DENÍK N

Jak vnímáte své postavení v české literatuře?

O tom nepřemýšlím. Vím přesně, co dělám a proč, a jsem hodně sebekritická. Skutečná literatura nezná hranice. Možná je rozčiluju, protože by mě rádi ignorovali, ale pořád jsem tu. Možná mě nechápou, nejsem s nimi kompatibilní. Možná je mate, že píšu s odstupem od současné literatury a ten odstup se mou radikalitou a důrazem na humanismus násobí.

Mně je v mém věku úplně jedno, co o mně tady píšou. Můj život je jinde, což oni dobře vědí a neumí to vstřebat. S každou knihou začínáte od nuly. Románová forma ještě neukázala, co umí, a miluju češtinu, odkrývám posedle její možnosti. Desetiletí jsem zažívala schizofrenní stav, poslední roky žiju v zahraničí. Mám ale Česko ráda, a tak jsem se mentálně nastavila, jak to říct... Do Česka jezdím, jako když jezdíte na chalupu, kde potkáváte ráda sousedy.

Vystoupíte ze svoji reality?

Ano, bavíte se s někým, kdo o vás nic neví; váš skutečný život je jinde. Ale chcete s nimi strávit čas, tak se bavíte o tom, co zajímá je, uděláte jim radost, převeźte jejich řeč. Boženám Němcovým minulých století bych přála, aby zažily respekt, úctu k talentu, literární život, jaký zažívám v zahraničí já. Kdy je literatura vnímaná jako závažná práce a nikoho nerozčiluje, že jsem pokaždé román, který píšu.

Hezká věta, často ji opakujeme, ale co vlastně znamená?

Život a kniha jsou propojené nádoby. Nikdy kniha nevznikla, že bych od stolu vymýšlela téma. Témata mi vnutil život a vy nesmíte uhnout – z úcty k lidem, kterým dáváte hlas a kteří vám důvěřují. Je to radikalita myšlení, která musí jít do krajnosti. Literatura má být naléhavá, svědčit o lidské mizerii. Jen tak donutí čtenáře, aby si zjednal v životě a své době jasno. Jsem bolet, nejsem lékař, knihy mají sázet neklid.

Moje knihy jsou zaseklá rybí kost v krku, ne moučník po večeři. Zažíváte výšiny, ale také se musíte brodit bahnem a probolat krizemi, před ničím neutíkat, jen tak zrajete. Příběhy a dění kolem každé z knih jsou samostatná kapitola. Jako bych si pokaždé odžila jiný život. Nejvíce vysilující byly asi Hodiny z olova. Knihy mají svůj osud, ale také osudem jsou, abych parafrázovala Jeana Améryho.

Tematicky přesahujete české prostředí, máte úspěch v zahraničí, v dubnu jste se stala členkou prestižní Německé akademie pro jazyk a literaturu, v květnu jste převzala Evropskou cenu tolerance za podporu demokracie a lidských práv, v červnu přebíráte v Rakousku za Hodiny z olova literární cenu Franze Kafky Odradek. Čím je ale dnes živ literát?

Nevím, čím je živ literát, mohu říct, čím je živa spisovatelka. Přijetí do akademie je

velká čest. Zнала jsem její význam ze životopisů členů, jako byli Jean Améry, Imre Kertész, Hannah Arendt, Jean Cocteau nebo Thomas Mann. Jsem něco jako přírodní ukaz: samoživitelka z východní Evropy, spisovatelka, která píše náročnou literaturu na volné noze.

Dnes píšu, překládám, jsem zvaná na literární festivaly, diskuzní fóra a instituty jako IWM ve Vídni. Mám čtení v mnoha zemích, dostávám tvůrčí stipendijní pobyty, na které už nemám čas. Čtení jsou honorovaná a honoráře odstupňované podle toho, jaké ceny jste dostala. Finančně mě zachránil úspěch knih v zahraničí. Odpovědnost mám jen k dětem a k talentu.

Energii jsem v životě věnovala těmto dvěma políčkům. Nebylo to snadné, to není život pro zbabělce. A teď jsem sama překvapená, jakou zažívám dobu sklizně díky zahraničním literárním cenám, přijetí do akademie, čestným doktorátům světových univerzit. A z dětí jsou skvělí dospělí. Máme neuvěřitelně intenzivní přátelský vztah, považují děti za vzácnou návštěvu ve svém životě.

Co jste v poslední době četla a přijde vám to dobré?

Mám v Německu úvodní projev na konferenci ke Kafkovu výročí, znovu načítám celé jeho dílo. Poprvé jsem četla jeho povídky v pubertě, což bylo skvělé, protože nic nevíte o autorovi a zasáhne vás jazyk a text sám. Během studia germanisti-

ky jsem ho naopak nenáviděla, protože se neřešil Kafka, ale kaskadologové a jejich interpretace. Ti vám cestu k literatuře zablokují. Pak jsem ho četla v roce 2005 během příprav inscenace Popis jednoho zápasu v Divadle Na zábradlí, šlo o první činoherní režii Davida Radoka.

A teď ho čtu znovu, rozumím mu jinak. Je zajímavé, že si podtrhávám úplně jiné věty, které nasádky ironií, skrytou radostí z psaní, elegancí, s jakou obrací perspektivy. Musel mít potěchu z vlastního talentu. V každém věku si na něj můžete narobovat jiná témata, je to svět sám pro sebe. Dvacáté století ho vnímalo prizmatem totalit, kolektivních vin, holokaustu, pocitů viny a trestů, kdy vina není známá. Snažím se ho čist nezatíženým očima jako v dospívání.

Ale asi máte na mysli současnou českou literaturu. Přehled nemám, není čas. Občas mi něco doporučí místní přátelé. Poctivý vnitřní hlas jsem zažila třeba u knih Kláry Vlasákové, Anny Bolavé, Lucie Faulerové.

Je podle vás naopak něco v literatuře přeceňované?

Odkládám knihy, které se na první pohled tváří, že se zabývají závažnými tématy, ale jsou psané ledabylým jazykem, nadbíhají sentimentálně čtenářům a ve výsledku je to kýč pro masy. Pak mě nezajímá, co je oním jazykem napsané. Je totiž podstatné nejen co, ale i jak. Občas tito autoři a autorky pak argumentují tím, že nedosahují na literární ceny, protože mají komerční úspěch. Je to tak, nebo jim spíš chybí větší spisovatelská ambice, jen čtenáři lehce kloužou dolů?

Proč by měl někdo podporovat komerční, tedy nejkonformnější čtivo, produkt? Co to má společného s literaturou a osobním riskem? Ve světě vychází tolik zajímavých, palčivých knih, kde nechybí drzost, risk, talent, kumšt. Kde autoři často ručí za výsledek svým životem, o nic menšího se tu nehraje. Chápu, že pro většinu je nejdráždivější prvek díla děj, ale pro mě je podstatnější jazyk. Chci se ponořit, být nucená myslet jinak. Nejvíce mě ovlivnily knihy, kterými jsem se musela prokousat a znovu oživily můj cit pro hodnoty.

V jednom rozhovoru jste řekla, že vás rozčilují diskuze, kde se o knihách mluví rutinně, jako o houskách na krámě. Jak by se o nich tedy mělo mluvit?

Vlastně stačí mít literaturu rád. Je prvotní, bez ní by literární kritici a vědci neexistovali. Literatura vyžaduje respekt, pokoru, čas. Zásadní knihy nelze poměřovat běžným jazykem a metrem tržní kritiky; vznikají na jiné planetě. Samozřejmě si s nimi často současníci nevědí rady, proto je zostouzejí.

Sedm let jsem pracovala v ústavu pro českou literaturu. Byli tam skvělí lidé, ale překvapilo mě, že i tady někteří literaturu rádi neměli, nebyli múzičtí. Byli tam specialisté na jedno období, ale chyběli myslitelé. Svě interpretace se drželi celý život jako jediné správné. Jejich práce nevypovídala o dílech samotných, spíše o jejich ustrojení a nastavení doby.

Sama dávám do knih víc vrstev. Některé jsou záluďné, odkazují dál nebo škádlí čtenáře narážkami. Když píšu v první osobě, vůbec to neznamená, že si to myslím já, jde o autorský hlas. Někdo tu zatáčku vybere, někdo ne. Čtenář má mít svobodu.

Začalo mi vadit dělení literatury po jednotlivých stoletích, obdobích. Nezáleží přece na tom, kdy byl text napsaný. Skutečná literatura je neuzavřená, zapůsobí v každé přítomnosti. Taková kniha je současná v momentě, kdy ji otevře čtenář a napojí se na autora. To je podle mě podstata umění. ■